

Етични и правни норми в медицината

Мария Радева

This article is focused on medical ethics and legal aspects of medicine. On the one hand are ethics, as a system of moral principles that apply to the medicine. Ethics are rules of conduct and do not carry any punishment to anyone who breaks the moral principles. On the other hand is law as a system of obligatory rules developed by the government. The law will punish anyone who happens to violate it.

The article discusses relationship between ethics (private duties) and law (public duties) in medical practice.

Key words: medical ethics, law, medical law, legal aspects of medicine

ВЪВЕДЕНИЕ

Медицинските специалисти, полагащи грижи за опазване живота и здравето на хората, винаги са били в центъра на общественото внимание. Лекарската професия, е определяна като благородна, но в същото време е и високо рискова професионална дейност. Лекарят не само може да помогне за опазване на здравето, но в същата степен и да навреди на пациента, в случай на незнание или немарливо изпълнение на задълженията. Стремейки се да опазят най-ценното си благо, пациентите, както и техните близки, имат свръх окачвания към резултатите от лечението, което понякога е неуспешно, защото това са възможностите на медицинската наука и/или естественият резултат от конкретното заболяване.

В търсене на отговор на въпросите за деликатните отношения между лекаря и пациента, възниква учението за медицинската етика. Съвременното развитие на обществото, както и достиженията на медицинската наука (особено в сферата на реанимацията, генетичните изследвания, асистираната репродукция, трансплантациите, клиничните изпитвания) изправят медицинската общност пред решаване на етични дилеми, при спазването на задължителните правни регламенти.

Лекари, юристи, философи, общественици, предимно в САЩ и Западна Европа, търсят отговор на въпроса как медицинската етика и правото заедно да допринесат за защита на човешките права или законът трябва да вземе превес над етиката, със задължителността на правната пред етичната норма.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. От медицинска етика към право в медицината

„Медицинската етика е форма на приложна нормативна етика, която включва приложението на универсалните етични принципи и правила към специфични морални проблеми, възникващи в медицинската практика при осигуряване на медицинска помощ и в биомедицинските изследвания.“ [1]

Едновременно с развитието на медицината като наука за здравето и болестта, се е развивала и медицинската етика, която изучава въпросите за професионалните взаимоотношения. Етичните правила, обикновено са били фокусирани върху професионалния етикет и учтивите взаимоотношения между колегите, а не толкова върху отношенията лекар – пациент. Едно „забележително изключение“ [3] от съществуващите етични принципи на лекарите в древността е Хипократовата клетва, която се приема за основоположник на идеите на традиционната медицинска етика. „Хипократовата клетва символизира етичните начала и моралния дълг на лекаря, като носител на медицинското познание и практика от древността до днес.“ [1]

Медицинската етика привлича вниманието на световната общественост в годините след Втората световна война. На основа на Хипократовата клетва са разработени редица международни документи като: Декларацията от Женева

(Declaration of Geneva), Международния кодекс за медицинска етика (International Code of Medical Ethics), Етичния кодекс на Американската Медицинска Асоциация (American Medical Association Code of Ethics) и др.

Модерният ХХ век, особено след 1960 година [3], коренно променя правните аспекти на медицинската професия. Гражданските дела, свързани с професионална (лекарска) небрежност стават неизменна част от лекарската професия в САЩ. Въпроси, които в миналото са регулирани с етични норми, като абортът и прекратяване на лечението, започват да се обсъждат в съдебните зали и стават също толкова важни за практикуващите медицински специалисти, както тези за информираното съгласие и правата на пациента. Мащабните кампании, целящи ограничаване разпространяването на инфекциозни заболявания, преди всичко на СПИН, включват съдебната система в разрешаване на етични дилеми, свързани с личната свобода и неприкосновеност, конфиденциалността, медицинските изследвания върху хора, изолацията, поставянето под карантина.

В медицинските среди започват да се изучават правните аспекти на медицината. Юридическата общност формира нов клон на правото – Медицинско право (Medical Law). Медици и юристи поставят въпросите за границата и/или взаимодействието между етиката и правото в медицината.

Безспорно моралните принципи са основа за развитието на правните норми. От една страна етичните норми са правила за поведение и възплащават идеалите, към които човек трябва да се стреми. Неетичното поведение е неприемливо и нежелано от обществото. Нарушаването на етичните правила има негативни последици, свързани с това как човек възприема собствената си постъпка и каква оценка получава от социума.

От друга страна обаче, правото дефинира границите на индивидуалното поведение, определени от обществото, преминаването, на които е свързано с налагането на външни санкции като осъждане в граждански или наказателен аспект, отнемане на право за упражняване на професията, отнемане на разрешение за дейност и др.[3]

Напредъка в медицинската наука и въвеждането на нови методи за кардиопулмонална реанимация и механичните респиратори, дават възможност за продължаване на живота, в случаи, при които в миналото смъртта е била неизбежна. Новите достижения в медицината изправят медицинските специалисти пред дилеми, които е трудно да бъдат решени само с прилагането на етични правила. Така например задължението за запазване на човешкия живот придобива различно звучене в случаи на пациенти, изпаднали в кома, които вероятно биха умрели, при преустановяване на механичната реанимация. Но от друга страна достойно и хуманно ли е някои да живеят десетилетия в състояние на кома, привързан към системите за поддържане на жизнените показатели. Основният принцип в медицинската професия, залегнал още в Хипократовата клетва, „Primum non nocere“ (Преди всичко не вреди), не дава отговор, когато лекарите трябва да вземат решение да преустановят или продължат реанимацията.

За пръв път етичната дилема за опазване на живота и правото на смърт е поставена в обсега на съдебната система през 1976, в станалия емблематичен случай на Karen Ann Quinlan, по който се е произнесъл Върховния съд на Ню Джърси.[2]

През 1975, 21-годишната Karen Ann Quinlan (1954 – 1985) изпада в кома след употреба на алкохол и лекарства. Родителите ѝ настояват за спиране на реанимацията, което със сигурност би означавало смърт за тяхната дъщеря. Лекуващите лекари отказват да спрат механичното поддържане на живота на Karen, основавайки се на нормите на медицинската етика, които забраняват извършване на действия, които могат да доведат до смъртта на пациента.

В съда, защитата на семейство Quinlan пледира, че основният въпрос в делото не попада в обсега на медицинската етика, а в правото да бъде отказано лечение в случаи, за които е видно, че няма благоприятен изход.

Съдът решава, че родителите имат юридическото право да откажат лечение от името на дъщеря си, подчертавайки, че в този случай отказът е съвместим с правилата на медицинската етика. В защита на лекарите, съдът решава още, че ако Комисията по етика на болницата, приеме неблагоприятната прогноза за продължаване на коматозното състояние, може да бъде преустановена респирацията, като участващите в процедурата лекари ще имат имунитет срещу евентуално бъдещо наказателно или гражданско преследване.

Противно на медицинските прогнози, при спиране на респиратора Karen Ann Quinlan продължава да диша сама. Тя остава в кома до смъртта си, причинена от пневмония, почти 10 години по-късно.

Случаят на Karen Ann Quinlan става нарицателен, не само за границите на съвременната медицина, но и за връзката (или противопоставянето) между нормите медицинската етика и правото. Въпреки, че случаят решава една предимно етична дилема, за пръв път в американското общество и правна система, се поставя въпросът за реализирането на потенциална юридическа отговорност като следствие на професионални решения, взети от медицинските специалисти.

2. Етични и юридически норми в медицината

Развитието на медицината, на обществото, както и съдебните прецеденти, поставят въпросите за правните регламенти в медицинската професия. Нормите на медицинската етика и на правото се стремят да гарантират в най-висока степен защита правата на пациента и получаване на качествена здравна услуга. "Доста често етичните правила поставят по-високи стандарти за поведение пред медицинските специалисти, отколкото юридическите норми"[4].

Взаимоотношенията между етиката и правото в медицината се обясняват при съпоставяне на основните характеристики на етичните и правните норми.

1. Етиката съдържа правила за поведение на отделния човек. Правото е съвкупност от норми, създадени от държавната власт, с цел защита на обществото като цяло и на отделния гражданин, в частност.

2. Етичните норми са продукт от разбирането за добро и зло. Правните норми са продукт и се привеждат в сила от държавната власт.

3. Етичните норми, макар и неписани, са правила за поведение, които определят човешкото поведение. Правото е кодифицирана (институционализирана) етика, предназначена да регулира обществените отношения.

4. Етичните норми не предвиждат изрично наказание при тяхното нарушаване. Нарушаването на правните норми е скрепено със съответната юридическа санкция.

Не съществуват дилеми, в случаите когато правната норма следва етичния принцип. Етичното поведение е идентично с изискването от закона такова.

Съществуват, макар и изолирани случаи, в които етиката и правото поставят различни изисквания. В ежедневната медицинска практика от съществено значение е намирането на правилното решение във всеки подобен случай. В определени ситуации медицинските специалисти са изправени пред избора какво да бъде тяхното поведение – такова, съобразено с етиката или такова, съобразено с правото. Какво конкретно поведение ще бъде следвано – етично или законосъобразно – зависи от приемането на евентуалните негативни последици.

Неетичното поведение е неприемливо както за обществото, така и за професионалните съсловия в здравеопазването. Неетичното поведение е свързано с възможни негативни оценки от пациенти, колеги, общество.

Поведение, което е в разрез с установени правни регламенти, дори и да бъде оценявано като етично, винаги е свързано с реализирането някои от видовете юридическа отговорност. Какъв избор ще бъде направен, т.е. кое ще бъде

предпочетено етиката или правото, зависи от конкретния медицински професионалист – от неговите морални ценности, професионална подготовка, познаване на законовите изисквания, приемане на евентуалните негативни последици и др.

3. Етични и юридически норми в българското здравно законодателство

Водеща международна организация, която има за цел създаването и утвърждаването на най-високите възможни стандарти на етично поведение на лекарите е Световната Медицинска Асоциация (World Medical Association). Организацията приема официални документи по редица етични въпроси, свързани с медицинската професия, научните изследвания върху хора, общественото здраве. Декларацията от Женева, приета през 1948, е замислена като ревизия на Хипократовата клетва, с формулирането на морални ценности, такива, каквито са приети от съвременното общество. Международният Кодекс по медицинска етика (International Code of Medical Ethics) е приет през 1949 в Лондон. През 1964 е приета Декларацията от Хелзинки (Declaration of Helsinki), съдържаща етичните принципи за провеждане на медицински проучвания върху хора. През 1981 в Лисабон е приета Декларацията за правата на пациентите (Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient).

Приетите от Световната Медицинска Асоциация програмни документи и провежданите политики в областта на медицинската етика са признати като международен стандарт за поведение. Нормите в цитираните документи, обаче не са част от вътрешното право и нямат задължителен характер за РБ. За издигане международния авторитет на РБ и авторитета на българските лекари, юридически незадължителните международни актове се инкорпорират в националното законодателство и им се придава силата на правни норми.

В основата на българската юридическа система е кодифицираната правна норма. Основни етични принципи, като забраната за извършване на медицински или научни опити, без изрично доброволно съгласие, защита на човешкия индивид при прилагане на постиженията на биологията и медицината са получили статут на правни норми, задължителни за РБ по силата на сключени и ратифицирани международни договори. В тази връзка могат да се посочат: Международния пакт за граждански и политически права (чл.7), в сила за РБ от 23.07.1970; Конституцията на СЗО, в сила за РБ от 9.06.1948; Конвенцията за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината, съставена в Овиедо на 4 април 1997, в сила за РБ от 01.08.2003 и др.

Основни актове на вътрешното законодателство, регулиращи етичните аспекти на медицинските професии са Законът за здравето, устройствените закони на съответните съсловни организации, кодексите за професионална етика.

Със задължителни правни норми, Законът за здравето (ЗЗ), урежда забраната за евтаназия, правото на палиативни медицински грижи, отказ от лечение, оказването на медицинска помощ след получаване на информирано съгласие. При нарушаване на императивните правни норми, ЗЗ предвижда налагане на административни наказания за лекари, лечебни заведения, медицински специалисти, пациенти.

Кодексът за професионална етика на стоматолозите (ДВ 34/2006) съдържа задълженията на стоматологичното съсловие, произтичащи от практикуването на стоматологичната професия. В него са отразени моралните принципи и критериите за професионално поведение на съсловието. Кодексът на професионалната етика (ДВ 79/2000) съдържа правилата на лекарската етика, като съвкупност от норми на поведение, които служат изцяло на живота и здравето на индивида и обществото.

Цитираните етични кодекси само на пръв поглед съдържат етични норми. Етичните кодекси на лекарите и лекарите по дентална медицина са нормативни

актове, съдържащи правни норми, чиято задължителна сила е скрепена с търсене на административно-наказателна отговорност.

Съгласно чл.37 от Закона за съсловните организации на лекарите и лекарите по дентална медицина, всеки член на съсловието носи юридическа отговорност за неспазване на правилата, предвидени в кодексите за професионална етика. На лекарите могат да бъдат налагани административни наказания – порицание, глоба, заличаване от регистъра на колегията. Реализирането на административно-наказателна отговорност не отменя търсенето на наказателна, гражданска или дисциплинарна отговорност (чл. 42 от ЗСОЛЛДМ).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Етичните правила са резултат от историческото развитие на обществото и обединените усилия на международната общност. Макар и незадължителни, те са желани и очаквани като дължимо поведение от медицинските специалисти.

Обществените отношения в сферата на здравеопазването, включително и въпроси, свързани с оказването на медицинската помощ по специалности, са регулирани с правни норми. Неизпълнението на регламентираните задължения, е нежелано, от гледна точка на обществото, поведение и винаги се санкционира чрез реализирането на юридическа отговорност.

Етичните норми са гаранция, че медицинският специалист ще зачита правото на другия (пациент или колега) и ще му отдава дължимата грижа и внимание. Правните норми изчерпателно регулират възможно най-широк кръг обществени отношения, свързани с оказването и получаването на медицинска помощ.

Етичното поведение е водещо при утвърждаване авторитета на медицинските професионалисти, но спазването на правните норми е гаранция за избягване на юридическата отговорност. Този извод трябва да се превърне в стандарт, както в практиката, така и при обучението на медицинските специалисти от всички специалности и всички образователно-квалификационни степени. Защото и най-добрият и най-етичният специалист няма да може да реализира професионалните си умения, в случай, че бъде лишен от права или бъде отнето разрешението за работа на лечебното заведение.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Воденичаров, Ц., С. Попова, Медицинска етика, С, 2003, 27
- [2] Pence, Gregory E., Classic cases in medical ethics, McGraw-Hill, Inc., 1990, 3-24
- [3] Legal aspects of medicine, Encyclopaedia Britannica, 1995
- [4] Medical Ethics Manual, World Medical Association, 2005

За контакти:

Мария Радева, Магистър по Право, Магистър за Здравен мениджмънт и обществено здраве, Докторант по Административно право и административен процес, ПУ „Паисий Хилендарски“, тел. 0887 299 552, e-mail: radeva_m@yahoo.com, website: www.MariaRadeva.com

Докладът е рецензиран.

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“
UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

ДИПЛОМА

Програмният комитет на
Научната конференция RU&SU'11
награждава с КРИСТАЛЕН ПРИЗ
“THE BEST PAPER”

Мария Радева
автор на доклада
“Етични и правни норми в медицината”

DIPLOMA

The Programme Committee of
the Scientific Conference RU&SU'11
Awards the Crystal Prize
"THE BEST PAPER"

Maria Radeva
author of the paper
“Ethical and legal standards in medicine”

РЕКТОР
RECTOR

Проф. д.т.н. Христо Белоев
Prof. DSc Hristo Beloev

29.10.2011